

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Divinity Faculty of Recep Tayyip Erdogan University

e-ISSN: 2147-2823

RTEUIFD, December 2019

Mürsel Hadis Kavramının Gelişiminde İbnü's-Salâh'ın Rolü

The Role Of Ibn al-Salâh in Mursal Hadith Concept Development

Yavuz KÖKTAŞ

Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üni. İlahiyat Fak., Hadis Anabilim Dalı
Prof., Recep Tayyip Erdoğan Uni. Divinity Faculty, Department of Hadith

Rize /Turkey

yavuz.koktas@erdogan.edu.tr

ORCID ID: www.orcid.org/0000-0001-9765-1712

Fatih GÜMÜŞ

Öğr. Gör. Recep Tayyip Erdoğan Üni. İlahiyat Fak., Hadis Anabilim Dalı
Lecturer, Recep Tayyip Erdoğan Uni. Divinity Faculty, Department of Hadith Rize/
Turkey

fatih.gumus@erdogan.edu.tr

ORCID ID: www.orcid.org/0000-0002-1295-9281

Atf: Köktaş, Yavuz – Gümüş, Fatih. "Mürsel Hadis Kavramının Gelişiminde İbnü's-Salâh'ın Rolü". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2019): 242-263.

Doi: <https://doi.org/10.32950/rteuifd.586078>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 3 Temmuz / July 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 30 Ekim / October 2019

Yayın Tarihi / Published: 20 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.org.tr/rteuifd>

Copyright © Published by Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Divinity, Rize, 53100 Turkey. All rights reserved.

Mürsel Hadis Kavramının Gelişiminde İbnü's-Salâh'ın Rolü*

Öz: Hadis usulünün netameli konuları bir sıralamaya tabi tutulduğunda hiç şüphesiz “mürsel hadis” bu listenin başlarında yer almaktadır. İslam'ın temel kaynaklarından Hz. Peygamber'in (sa) sünnetinin habercisi konumundaki hadislerin makbüllüğü hakkında öne sürülen bazı şartlar incelendiğinde, tarihten günümüze değin mürsel hadisler hakkında önemli tartışmaların bulunduğu görülmektedir. Şâfiî öncesi mürsel hakkında pek ciddi bir tartışma bulunmazken Şâfiî sonrası isnadın merkeze alınması sonucunda hadislerin muttasıl oluşuna vurgu, mürsel rivayetlerin hücciyetini tartışmaya açmıştır. Nitekim Şâfiî sonrası oluşan hadis usulü literatürünün öncüleri olan Hâkim, Hafîb el-Bagdâdî ve İbnü's-Salâh gibi alimler Şâfiî'nin izini takip ederek mürsel hadisin hücciyeti hakkında birtakım sözler sarf etmişlerdir. İbnü's-Salâh hadisçi olması hasebiyle mürsel hadisi tek başına delil kabul etmemekle birlikte fakih olması hasebiyle de metni merkeze alan ilk dönem fukahanın bakışına değer vermektedir. Bu bağlamda İbnü's-Salâh'ın isnad ve metni merkeze alan her iki yaklaşıma da hak veren bir perspektifle objektif olarak hareket ettiğini söylememiz mümkündür. İbnü's-Salâh sonrası hadis usulü eserlerinde mürsel özelinde mühim oranda onun takip edilmesi İbnü's-Salâh'ın söz konusu yaklaşımının haklılığını göstermektedir. Bu bağlamda çalışmamızda mürsel hadisler ve mürsel kavramı çerçevesinde İbnü's-Salâh'ın hadis usulü literatüründeki etkisi üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede makalemiz İbnü's-Salâh öncesi Mürsel, İbnü's-Salâh'ta Mürsel ve İbnü's-Salâh sonrası Mürsel şeklinde üç başlıktan oluşmaktadır. Çalışmamızda içerik analiz yöntemi uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis usulü, Muhaddis, Mürsel hadis, Şâfiî, İbnü's-Salâh

The Role of Ibn al-Salâh in Mursal Hadith Concept Development

Abstract: There is no doubt that the “mursal hadith” is at the top of the list when the ominous issues of the hadith procedure are subjected to a ranking. Some of the conditions put forward about the acceptability of the hadiths that are the precursors of the Sunnah of the Prophet (saw), it is seen that there have been important debates about the mursal hadiths from past to the present. While there was not much serious discussion about mursal before Shafi'i, the emphasis on the formation of hadiths due to the fact that imputation was put in the center after Shafi'i brought whether mursal narratives are probative up for discussion. As a matter of fact, scholars such as Hakim, Hafîb al-Bagdâdî and Ibn al-Salâh, who are the pioneers of the hadith method literature that emerged after Shafi'i, followed the trace of Shafi'i and made some words about whether mursal hadith is probative. Although Ibn al-Salah does not accept mursal hadith as evidence alone as he is a traditioner, he also attaches importance to the view of the first period of fukah, which takes the text to the center because of the fact that he is a scribe. In this context, it is possible to say that Ibn al-Salah acted objectively with a perspective that justifies both approaches which put the text and imputation in the center. The followings of Ibn al-Salah in the hadith-style works at a significant rate in the specific nature of the mursal demonstrate the justification of the aforementioned approach of Ibn al-Salah. In this context, the study will focus on the effects of Ibn al-Salah on the hadith method literature within the framework of the concept of mursal and mursal hadiths. In this context, the article will be examined under three headings: Mursal before Ibn al-Salah, mursal in Ibn al-Salah and mursal after Ibn al-Salah. In the study, content analysis method was applied.

Keywords: Hadith Methodology, Muhaddith, Mursal hadith, Shafi'i, Ibn al-Salah

---

* Bu makale, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Yavuz Köktaş danışmanlığında yapılmakta olan “İbnü's-Salâh'ın Mukaddime'sinin Hadis Usulü'nün Gelişimindeki Yeri” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

وَأثر ابن الصلاح في تطور مصطلح الحديث المرسل

ملخص: يُعدّ الحديث المرسل من مسائل أصول الحديث التي تشوبها المحاذير. وهو من أنواع الحديث الذي اختلف فيه العلماء قديماً وحديثاً اختلافاً واسعاً، وذلك بسبب شروط الصحة المطلوبة في قبول السنّة النبويّة التي هي مصدر أساسي للإسلام. لقد اشتهد الخلاف في الحديث المرسل وحجّيته بعد الإمام الشافعي خصوصاً لأنّ السند اكتسب أهميةً كبيرةً مع التركيز والتأكيد على اتصال سند الأحاديث، وعلى هذا سار بعض العلماء مثل الحاكم وخطيب البغدادي وابن الصلاح على منهج الشافعي وأعربوا عن رأيهم في حجّية الحديث المرسل. ولا يرى ابن الصلاح الحديث المرسل حجةً ومع ذلك كان يولي بآراء الفقهاء القدماء أهميةً لأنّه كان عالماً بالفقه فاهتمّ بالنص اهتماماً كبيراً. وبناءً على ذلك يُمكننا القول بأنّ ابن الصلاح اهتمّ بالسند لعلّمه أصول الحديث كما اهتمّ بالمتن لمعرفة الفقه وتصرفاً موضوعياً. فهناك عددٌ كبيرٌ من العلماء الذين اتبعوه من بعده وذلك يُعدّ دليلاً على صحّة منهجه. يعالج هذا البحث أثر ابن الصلاح في أصول الحديث في إطار الحديث المرسل ومصطلح الحديث المرسل. يتكوّن البحث من عناوين ثلاثٍ: الحديث المرسل قبل ابن الصلاح، الحديث المرسل عند ابن الصلاح، الحديث المرسل بعد ابن الصلاح. وأستُخدم في البحث منهج تحليل المضمون الكلمات المفتاحية: أصول الحديث، محدث، الحديث المرسل، الشافعي، ابن الصلاح

GİRİŞ

Sözlükte mürsel kelimesi, serbest bırakmak, salıvermek, kendi halinde bırakmak gibi anlamlara gelmektedir.¹ Hadisi irsal eden râvî, hadisi aldığı râvînin adını söylemek konusunda serbest davrandığı için rivayet ettiği hadise mürsel adı verilmiştir.² Nitekim Leknevî (ö. 1303/1886) mürsel kavramının “serbest bırakılmış deve” (ناقة مرسله) ifadesinden hareketle verildiğini söylemektedir. Zira râvî hadisi mutlak bırakmış, naklettiği hadisi herhangi bir râvîyle kayıtlamamıştır.³

Öte yandan mürselin ıstılahî manalarını iki ana başlıkta zikretmek mümkündür. İlki Şafîî (ö.204/820) öncesi ehl-i hadis ve ehl-i rey tarafından genel kabul gören “seneddeki mutlak kopukluk” tanımıdır.⁴ Zira Şafîî'ye kadar bu konuda ciddi bir ayırımdan bahsedilmediği görülmektedir. Mürselin diğer tanımı ise Şafîî'nin ardından özellikle Hâkim (ö.405/1014), Hatîb el-Bağdâdî (ö.463/1071) ve İbnü's-Salâh (ö.643/1245) sonrası şekillenen ve bugün hadis ıstılahında genel kabul

¹ Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Amb* (Beirut: Dârü Sadr, 1414/1993), 11: 285.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Selahattin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1405/1985), 50.

³ Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed el-Leknevî, *Zaferü'l-emânî fi Muhtaşari'l-Cürçânî*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beirut: Mektebetü'l Matbu'atü'l-İslamiyye, 1416/1996), 340.

⁴ Ebû Bekr Ahmed el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ma'rifeti usûli 'ilmi'r-rivâye*, nşr. Ebû İshak İbrâhim b. Mustafa Al-i Bahbah Dimyâî (Semennûd: Mektebetü İbn 'Abbâs, 1423/2002), 2: 447; Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân İbnü's-Salâh, *Muqaddimetü İbni's-Salâh*, nşr. Nûruddin 'Itr (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1406/1986), 52.

gören “İster büyük tâbiûn, ister küçük tâbiûndan olsun, tâbiûnun Resûlullah’tan (sa) söz, fiil veya takrirlerini, rivayeti aldığı hocayı zikretmeksizin naklettiği hadistir” şeklindeki tanımdır.⁵ Bu bağlamda müteahhirûn dönemi muhaddislerinin geneli, mürsel kavramını “tâbiûnun doğrudan Hz. Peygamber’den yaptığı rivâyetler” için kullanırken erken dönem âlimlerin ve fukahanın onu munkatî⁶ ile müterâdif manada kullandıkları anlaşılmaktadır.⁶

Çalışmanın ilk bölümünde mürsel hadis kavramının doğuşu ve İbnü’s-Salâh’a kadarki süreç içerisinde uğradığı dönüşüm ve gelişmeler ele alınacaktır. Ardından İbnü’s-Salâh’ın mürsel hadis hakkında söyledikleri ve varsa katkıları üzerinde durulacaktır. Son olarak İbnü’s-Salâh sonrası süreçte mürsel hadisin aldığı son şekil ve İbnü’s-Salâh’ın bu süreçte etkileri incelenerek değerlendirilecektir.

İbnü’s-Salâh Öncesi Mürsel Hadis

Mürsel kavramının ilk defa ne zaman kullanıldığının tespiti için mütekaddim dönem eserleri incelendiğinde, söz konusu tespite dair net bir bilgi bulmak pek mümkün olmamıştır. Ancak diğer taraftan Tahir el-Cezâirî (ö. 1338/1920) mürseli ilk defa reddeden kişinin Şâfiî olduğu görüşüne itiraz sadedinde ilim adamlarının bazılarına nispet ederek Şâfiî’den önce mürsel rivayetleri delil kabul etmeyenler arasında Sâid b. Müseyyeb (ö. 94/713), İbn Sîrîn (ö. 110/729) ve Zührî (ö. 124/742)

⁵ Son dönemde bazı eserlerde, “hadisi nakleden tâbiûnun, sahabeyi zikretmeden hadisi doğrudan Hz. Peygamber’e (sa) dayandırmak” şeklinde bir tarif bulunmaktadır. Ancak bizce söz konusu ifade problemlidir. Zira mürsel hadisi zayıf kılan unsur, hadisi nakleden tabiinin adını zikretmediği kişinin sahâbî olup olmadığının bilinmemesidir. Eğer aradaki kişinin sahâbî olduğu bilinseydi zaten “sahabe adildir” kaidesi gereğince hadis sahih olurdu. Rivayeti nakleden tâbiûnun hadisi başka bir tâbiûndan almış olabileceği, kendisinden hadis alınan kişinin de meçhul oluşu mürseli zayıf kabul etmemizi gerekli kılmaktadır. Klasik usul eserlerinde bu ayrıma dikkat edilmiştir. Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *Ma’rifetü ‘ulûmi’l-ḥadîs*, nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1397/1977), 25; İbnü’s-Salâh, *Mukaddime*, 52.

⁶ Mansur Koçinkağ, “İmam Şâfiî’nin Mürsel Hadis Anlayışı”, *Journal of Intercultural and Religious Studies*, 7 (2014): 63.

gibi tâbiûnun büyüklerinin olduğunu iddia etmektedir.⁷ Söz konusu iddia doğru kabul edilirse, mürsel istilahnın hicri ilk asırdan itibaren kullanılageldiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte mürsel tabirinin en eski kullanımlarından birinin Yahya b. Saîd el-Kattân'a ait olduğuna dair iddialar da bulunmaktadır.⁸ Ancak yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere mürsel konusunda dönem noktası Şafîi olmuştur. Zira ilk dönemlerde mürsel rivayet hususunda ehl-i hadis, ehl-i rey ayırımından pek söz edilmemektedir. Ancak Şafîi sonrası ehl-i hadis, mürseli daha dar bir kapsamla sınırlı tutmuştur. Ayrıca Şafîi öncesinde mürsel rivayetlerle ihticâc olunması noktasında neredeyse herhangi bir ihtilaf yokken⁹ Şafîi sonrasında ehl-i hadis, isnadın önemine binaen mürsel hadisle ihticâcı reddetmişlerdir. Şafîi öncesinde mürsel hadislerin zayıf kabul edilişi hususunda herhangi bir ciddi temayül olmamasına rağmen “Şafîi neden mürsel rivayetleri reddetti ve kendisinden öncekilerden farklı olarak usulünün merkezine neden isnadın sübutunu koyarak hadisin sıhhatini muttasıl olmakla sınırladı?” gibi sorulara cevap aramak gerekmektedir. Bu bağlamda o, saha araştırmaları sonucunda sadece güvenilir râvîlerden hadis naklettiklerini söyleyen râvîlerin dahi güvenilmeyen râvîlerden de hadis naklettiklerine şahit olmuştur.¹⁰ Nitekim Şafîi, ez-Zührî gibi büyük bir hadis otoritesinin dahi bu konuda hatasının tespit edildiğini söylemektedir. Bu gibi nedenlerden dolayı mürsel rivayetlerin “Güvenilir râvîlerden gelen müsned bir rivayetin manaca onu desteklemesi, yoksa diğer bir

⁷ Tâhir el-Cezâirî söz konusu iddiasıyla ilgili herhangi bir dayanak sunmamaktadır. Biz de araştırmalarımızda onun dışındaki herhangi bir eserde böyle bir bilgiye rastlamadık. es-Sem'anî Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar ilâ uşûli'l-eser*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, ed. Abdülfettâh Ebû Gudde (Haleb: Mektebetü'l-Matbû'atü'l-İslâmiyye, 1416/1995), 2: 559.

⁸ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, nşr. Bedî Seyyid el-Lihâm, ed. Bedî Seyyid el-Lihâm (Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1426/2005), 1: 228; Polat, *Mürsel Hadisler*, 61.

⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 2: 447; Ebü Ömer Cemâlüddîn Yûsuf İbn Abdilber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvaḥḥaḥâ mine'l-me'ânî*, nşr. Mustafa b. Ahmed el-Ulvî (Mağrib: Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1387-1412/1967-1992), 1: 4; Ebü Amr Cemâlüddîn Osmân İbnü'l-Hâcib, *Muḥtaşarü'l-Müntehâ's-suâl ve'l-emel fi'ilmeyi'l-uşûl ve'l-cedel*, nşr. Nezir Hammad (Cezayir: Daru İbn Hazm, 1427/2006), 639; Ebü Abdillâh Bedrüddîn Muhammed ez-Zerkeşî, *en-Nüket ala Mukaddimeti İbni's-Salâh*, nşr. Zeynülabidin b. Muhammed (Riyad: Edvâü's-Selef, 1419/1998), 1: 492.

¹⁰ Ebü Abdillâh Muhammed eş-Şafîi, *er-Risâle*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, ed. Ahmed Şâkir (Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1358/1940), 377.

mürsel rivayet tarafından desteklenmesi, böyle bir durum da bulunmuyorsa sahabeye ait bir sözün mürsel rivayete muvafık olması, böyle bir şey de yoksa en azından âlimlerin genelinin mürsel rivayete uygun fetva vermeleri” gibi birtakım şartlara haiz olduğunda kabul edilebileceğini belirtmektedir.¹¹ Öte yandan Şâfiî’nin, mürsel hadisle ilgili zikrettiği şartlara bakıldığında sanılanın aksine mürseli mutlak olarak reddetmediğini, hatta bazı hususlarda neredeyse Hanefî ve Mâlikîler gibi düşündüğü fikri zihinlerde uyanmaktadır. Bu bağlamda aslında Şâfiî’nin İbn Şihâb ez-Zührî gibi bir hadis otoritesinin mürsel rivayetini kabul etmeyişiinin temel sebebi isnad kopukluğu değildir. Şâfiî’nin, ez-Zührî’nin mürselini reddetmesindeki temel sebep araştırması sonucunda ez-Zührî’nin ismini zikretmediği râvînin Süleyman b. Erkam adındaki metruk bir râvî oluşudur.¹² Dolayısıyla Şâfiî’nin de belirttiği üzere konuyla ilgili en hassas davranması gereken ez-Zührî gibi bir hadis otoritesi bile hadisin senedini zikretmediğinde güvenilir râvî yerine zayıf râviden rivayette bulunuyorsa sened zikredilmeyen hiçbir rivayetin sıhhati hakkında emin olunamamaktadır.¹³ Bu nedenle Şâfiî’ye göre hangi rivayet olursa olsun senedi muttasıl olmalıdır ki sıhhati konusunda şüphe ortadan kalsın.

Öte yandan Şâfiî’nin özel olarak Saîd b. Müseyyeb’e ait mürsel rivayetleri sahih kabul edip etmediğiyle ilgili bazı ihtilaflardan bahsedilmektedir.¹⁴ Söz konusu ihtilaflar Şâfiî’nin Saîd b. Müseyyeb’e özel bir muamelede bulunmaması, diğer taraftan onun mürsel rivayetlerini destekleyen müsned asıllarının varlığına dayanarak söz konusu rivayetleri kabul etmesi sonucu ortaya çıkmaktadır.¹⁵ Dolayısıyla Şâfiî’nin Saîd b. Müseyyeb’den gelen rivayetlere özel bir muamele yaptığını söylemek pek mümkün görünmemektedir. Nitekim İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) ve Nevevî (ö. 676/1277) gibi Şâfiî mezhebinin otoriteleri de Şâfiî’nin, Saîd b. Müseyyeb’den gelen rivayetlerle ilgili kanaatinin mutlak olmadığını belirtmektedirler. Bu nedenle onlar, eğer Saîd b. Müseyyeb’in mürsellerinin içerisinde, müsned asılları tespit edilememiş rivayetler varsa onlara itibar

¹¹ eş-Şâfiî, *er-Risâle*, 462-463.

¹² el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 2: 439.

¹³ eş-Şâfiî, *er-Risâle*, 469-470.

¹⁴ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 2: 472.

¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed eş-Şâfiî, *el-Üm*, nşr. Mahmûd Matracî (Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1393/1973), 3:

edilmeyeceğini vurgulamaktadırlar.¹⁶ Bütün bunların yanında Şafiî sonrası dönemde ehli hadis diye adlandırılan grup içerisinde dahi mürselle ilgili kanaatlerin homojen olmadığı gözlemlenmektedir. Bunun en bariz örneklerinden birisi Yahya b. Sâid'in (ö.198/813) "Zührî'nin mürsellersi bir şey değildir" sözünü işiten Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) "Yahya b. Sâid kim, Zührî'yi bilmek kim, mesele Yahya'nın dediği gibi değildir" demesidir.¹⁷ Ayrıca Ali b. Medîni (ö.234/848) gibi bazı hadis otoritelerinin uygulamalarında Şafiî gibi düşünmemeleri ve ilk dönem mürsel tarifine göre hareket etmeleri de ehl-i hadis içerisinde konuyla ilgili ihtilafın yadsınamayacak derecede olduğunu göstermektedir.¹⁸

Öte yandan mürsel rivayetleri delil kabul edenlerin onları müsned derecesinde bir değerde görmediklerini söylemek için elimizde bazı deliller bulunmaktadır. Bu çerçevede mürsel rivayetlerin hücciyetini kabul edenlerin başında gelen Hanefî mezhebinin kurucu İmamlarından Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö.189/805) ifadeleri kayda değerdir. Zira Malik'ten nakledilen bir rivayete itiraz ederken söz konusu hadisin müsned değil, mürsel olarak nakledildiğini belirtmektedir. Ayrıca Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, mürsel olarak zikredilen söz konusu hadisin zıddına tekabül eden müsned bir rivayeti delil getirerek mürsele nazaran müsned rivayetin delil olma hususundaki önceliğini kabul ettiklerini göstermektedir.¹⁹

Ebu Dâvûd (ö.275/889); Süfyan es-Sevrî (ö.161/778), Mâlik (179/795) ve Evzâî (ö.157/774) gibi âlimlerin döneminde mürsel rivayetler kabul edilmesine rağmen Şafiî'den sonra Ahmed b. Hanbel ve diğer hadis âlimlerinin Şafiî'nin mürsel

¹⁶ Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-Merâsîl*, nşr. Şükru'llah b. Nî'metullah el-Küçânî (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1419/1998), 6-7; Ebû Zekerîyyâ Yahyâ en-Nevevî, *İrşâdül tullabi'l-hakâik ilâ ma'rifeti süneni hayri'l-halâik*, nşr. Nureddin İbr (Dımaşk: Dârü'l-Yemâme, 1413/1992), 80.

¹⁷ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 2: 438; Nitekim ehli hadisin en büyük temsilcilerinden biri olan Ahmed b. Hanbel meşhur görüşe göre mürsel hadisleri hüccet olarak kabul etmektedir. Yavuz Köktaş, *Hadis Tarihi ve Usûlü* (Ankara: STS, 2017), 290; Ayrıca İbn Teymiyye'nin Hanbelî Mezhebi'nin mürsel hadisleri hüccet kabul ettiğine dair ifadeleri için bkz. Koçinkağ, "İmam Şafiî'nin Mürsel Hadis Anlayışı", 66.

¹⁸ Ebü'l-Hasen Ali İbnü'l-Medîni, *el-İlel*, nşr. Muhammed Mustafa el-Azâmî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400/1980 (Araştırmada bu neşir esas alınmıştır)), 85.

¹⁹ Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî, *el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne*, nşr. Mehdi Hasen el-Geylânî (Beyrut, 1403/1983), 1: 220.

hakkında söylediklerini takip ettiklerini ifade etmektedir.²⁰ Nitekim Şafiî sonrası ehl-i hadise bakıldığında, Müslim'in *es-Sahîh*'in mukaddimesinde Buhârî'nin (ö. 256/870) sübûtu'l-rika şartını eleştirirken, mürselin ehli ilme göre hüccet kabul edilmediğini beyan etmesi²¹ Dârekutnî'nin (ö. 385/995), Şafiî sonrası ehl-i hadisin çoğunun kabul ettiği manada, mürsel rivayetleri zikretmesi²² gibi örnekler Ebu Davûd'un söz konusu tespitinin vakıadaki yansımalarıdır. Ancak Ebu Davûd'un kendisi hakkında müsned rivayetler bulunmayan konularda mürsel rivayetlerin kabul edilebileceğini vurgulaması mürselin reddi hususundaki Şafiî sonrası tavrı tamamıyla benimsemediğinin göstergesi sayılabilir.²³

Râmhürmüzî'nin (ö. 360/971) ise, Yahya b. Sâid'in müsned olduğu iddia edilen bir rivayetin mürsel olduğundan bahsetmesi dışında, doğrudan mürsel ıstılahının izahı ile ilgili kayda değer bir bilgi ya da haber zikretmediği tespit edilmiştir.²⁴

Hâkim en-Nîsâbûrî, mürsel kavramına, konunun ancak mütebahhir ilim adamları tarafından kavranabilecek zor bir mesele olduğunu söyleyerek giriş yapmaktadır. Ayrıca mürsel rivayetlerin tâbiûna kadar olan kısmının müsned olduğuna dair ehline ihtilaf olmadığını vurgulayarak, ehl-i rey'in mürsel tanımına dolaylı yoldan itiraz ettiğini göstermektedir.²⁵ Zaten konunun ilerleyen kısımlarında Kûfe ehlinin mürsel tanımını ve onların mürseli hüccet kabul ettiklerini beyan ettikten sonra "bize göre böyle değildir, zira etbaü't-tabiinin mürseli bize göre mu'daldır" diyerek ehl-i rey'in görüşüne itirazını açıkça dile getirmektedir.²⁶ Diğer taraftan o, bazı muhaddislerin tâbiûnun Resûlullah'tan naklettikleri rivayetleri sahâbîdenmiş gibi naklettiklerini, bazen de sahabiden gelen bazı müsned rivayetleri tâbiûndanmış gibi naklettiklerini söyleyerek sanki sistemin

²⁰ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fi vaşfi Sünenihî*, nşr. Muhammed es-Sabbâğ, ed. Muhammed es-Sabbâğ (Beirut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1401/1981), 64-66.

²¹ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), *Mukaddime*, 6.

²² Ebü'l-Hasen Alî ed-Dârekutnî, *el-İlzâmât ve't-Tetebbu'*, nşr. Ebu Abdurrahman Mukbil b. Hâdi el-Vadiî (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405/1985), 128, 132, 147, 149, 151, 188.

²³ Ebû Dâvûd, *Risâletü Ebî Dâvûd*, 66.

²⁴ Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen el-Fârisî er-Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâşıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*, nşr. Muhammed Accâc el-Hafîb (Beirut: Darü'l-Fikr, 1404/1984), 240.

²⁵ el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *Ma'rife*, 24.

²⁶ el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *Ma'rife*, 26.

henüz istikrar bulmadığına işaret etmektedir.²⁷ Bununla birlikte Hâkim mürselin hüccet olamayacağıyla ilgili Kur'an ve Sünnetten birtakım deliller getirerek bazı temellendirmeler yapmaktadır. Tevbe sûresinin 122. ayetinde geçen "dinde tefakküh ve insanları inzar etmek için ilim yolculuğuna çıkan" kimseleri ehli hadis diye tanımlayan Hammad b. Zeyd'in sözlerini aktarmasının akabinde "işte bu ayet hüccet kabul edilen ilmin, bizzat işitilmesi gerektiğini, dolayısıyla mürsel olamayacağını göstermektedir" şeklinde bir izahla, görüşünü temellendirmektedir.²⁸

Hatib el-Bağdadi ise mürseli şöyle tarif etmektedir: "O, râvîlerinin arasında kendisinden hadis işitmemiş olduğu (fevkinden) kişiden rivayet eden kimseler olmasından dolayı isnadı kopuk rivayettir. Ancak mürsel, kullanım açısından çoğunlukla tâbiûnun Resûlullah'tan naklettiği rivayetler için kullanılır."²⁹ Ayrıca Hatib el-Bağdadi irsal ile tedlîs terimlerinin bazılarınca karıştırılmasından olacak ki, kitabının başka bir bölümünde âlimler arasında ittifakla kabul edildiğini belirterek irsali şöyle tanımlamaktadır: "Râvînin kendi asrından olmayan birisinden naklidir." İbn Cüreyc'in Ubeydullah b. Abdillah b. Utbe'den nakli buna örnektir. Ya da aynı asırda yaşamakla birlikte görüşmediği kimseden olabilir, Sevri ve Şu'be'nin Zühri'den naklinde olduğu gibi.³⁰ Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere Hatib el-Bağdâdî, mürseli senedin herhangi bir yerindeki kopuklukla izah ederek munkatı^c ile eşdeğer manaya hamletmektedir. Dolayısıyla Hatib el-Bağdâdî'nin mürsel konusunda ehl-i hadisten (Şafiî sonrası) farklı düşündüğü açıktır. Ancak o, mürselin çoğunlukla tâbiûnun sahabeyi düşürüp doğrudan Resûlullah'tan (sa) yaptığı nakiller için kullanıldığını söyleyerek, ehl-i hadisin tahsisine işaret etmiştir.³¹ Bu sayede Hatîb'in, Şâfiî sonrası ehli rey ile ehli hadisin tariflerinin arasını bulmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Esasen Hatîb'in söz konusu formülasyonu bizim kanaatimize göre daha kapsayıcıdır. Zira mürsel ıstılahı ilk dönemlerde mutlak bir irsali (kopukluk) kapsamaktaydı. Ancak sonradan sıhhat değeri bağlamında çoğunlukla tâbiûnun irsalleri üzerinde tartışmalar cereyan ettiğinden

²⁷ el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma'rifê*, 24.

²⁸ el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma'rifê*, 26.

²⁹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 1: 96; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-İrâkî* (Beyrut Dâri'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1430/2009), 1: 154.

³⁰ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 2: 435; es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1: 154.

³¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 1: 96.

ehli hadis, mürselin kapsamını tâbiûndan gelen rivayetlerle sınırladı. Diğerlerinin irsallerini ise mu'dal, muallak gibi kavramlarla izah ettiler.

Sahabenin adaletini teslim etmekle birlikte onların Resûlullah'tan ya da başka bir sahabiden değil de tâbiûndan işittikerini söylemeleri ihtimallerinin olduğu iddiasıyla sahabe mürselinin de diğer mürseller gibi zayıf kabul edilmesi gerektiğini söyleyenler bulunmaktadır. Bu doğrultuda Bâkîllânî (ö.403/1013), İsfârâyînî (ö.406/1016), İbnü'l-Esîr (ö.606/1210) ve İbnü'l-Kattân (ö.628/1231) gibi ilim adamları sahabe mürselinin de hüccet olamayacağını iddia etmektedirler.³² Ayrıca, mürsel hadis tarifleri arasında ifadelendiriliş biçimi açısından farklı bir tarifin Safedî'den (ö.764/1363) nakledildiği görülmektedir. Buna göre Resûlullah'a (sa) an'anesiz ulaşan rivayetlere mürsel denir. Sehâvî söz konusu tanımı naklettikten sonra Safedî'nin tarifinde zikredilen an'anedan kastın isnad olduğunu açıklamaktadır.³³ Dolayısıyla söz konusu tarifin farklı bir mana içermediğini, fıkıhçıların tarifıyla örtüşüğünü söylememiz mümkündür. İbnü'l-Kattân, mürsel hadiste eğer zayıf râvî ya da râvîler bulunursa, bu hadisin sadece mürsel vasfıyla sıfatlandırılmasının yeterli olmadığını söylemektedir. Zira mürsel rivayetleri makbul addeden bir kişi durumu bilmeyerek söz konusu rivayetle ihticâc edebileceğinden böyle bir rivayetin irsali caiz olmayacaktır.³⁴

Mürsel ve müsned rivayetler teâruz ettiğinde, hadisçilerin çoğunluğu müsned rivayetin tercih edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Ancak aynı hadiste mürsel ve müsned rivayetlerin tearuz etmesi gibi durumlarda nasıl bir yol haritası çizileceğine dair farklı görüşler mevcuttur.³⁵ Diğer taraftan ilmi kriterler çerçevesinde en güzel metod, Sehavî'nin (ö. 902/1497) beyan ettiği üzere, mütekaddim ulemadan Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813), Yahya b. Sâid el-Kattân, Ahmed b. Hanbel ve Buhârî gibi büyük muhaddislerin uygulamasıdır. Onlara göre bu konuda herhangi bir genel kaide konulamaz. Dolayısıyla yapılması gereken şey, rivayetleri tek tek inceleyip, diğer birtakım karineleri de göz önünde

³² Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî, *Câmi'ü't-tahtsîl fi ahkâmî'l-merâsîl*, nşr. Hamdi Abdülmecid es-Selefi (y.y.: Mektebetü'n-Nahdiyyeyü'l-Arabiyye, 1406/1986), 36; Hüseyin Akgün, *Mağribli Muhaddis İbnü'l-Kattân'ın Hadis Anlayışı* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2014), 95-103.

³³ es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1: 156.

³⁴ Ali el-Humeyrî el-Fâsî İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâm fi Kitâbi'l-Ahkâm*, nşr. Hüseyin Âyet Saîd (Riyad: Dârü Taybe, 1417/1996), 3: 7.

³⁵ Söz konusu görüşler için bkz. Polat, *Mürsel Hadisler*, 68-71.

bulundurarak hüküm vermektir. Binaenaleyh bazen irsal, bazen vasl, bazen râvînin durumu, bazen de râvî sayısı tercih sebebi olabilir.³⁶

İbnü's-Salâh'ta Mürsel Hadis

İbnü's-Salah mürsel babında tarife geçmeden önce, onun ihtilaf içermeyen kısmını zikrederek konuya giriş yapmaktadır. Bu, eserin ders kitabı hüviyetini göstermesi açısından önemli bir veri olmakla birlikte, İbnü's-Salah'ın söz konusu uygulaması ilmi bir çalışmada dikkat edilmesi gereken unsurlardan biri olması noktasında da kayda değerdir. Zira hangi ilim olursa olsun, sağlam bir ilmi perspektif, o ilmin kavramlarının sağlıklı bir zemine oturtulduktan sonra ihtilaflı meselelerinin irdelenmesiyle kazanılabilir.

İbnü's-Salah diğer konularda olduğu gibi mürsel konusunda da kendisinden önce zikredilen bütün görüşleri ele alarak meseleyi irdelemektedir. Bu çerçevede önce üzerinde icmâ olunan tanıma temas etmekte, ardından zaman içerisinde mürsel diye tanımlanan ancak üzerlerinde ihtilaf bulunan tarifleri zikretmektedir. Ancak bütün bunları yaparken mümkün merteye objektif kalmaya gayret göstermesi dikkatimizi çeken bir husustur. Zira özellikle mürselin hükmü bahsinde muhaddislerin kahir ekseriyetinin nazarında zayıf olduğunu ifade etmesinin hemen akabinde Hanefi ve Maliki'lere göre mürselle ihticâc edildiğini zikretmekle yetinmeyip en iyisini Allah bilir kaydını düşmektedir.³⁷ Kanaatimizce İbnü's-Salah'ın bu kaydı düşmesi, her görüş sahibinin kendine göre haklılık payının varlığını kabul etmesinden ileri gelmektedir. Gerçi onun bu davranışının farklı bir perspektiften bakıldığında kavram hakkındaki ihtilaflara herhangi bir çözüm üretemeyen basit bir derlemeci yaklaşım olarak eleştirilebilme ihtimali de vardır. Ancak hadis usulü kavramlarının büyük çoğunluğunun canlı bir yapıya sahip olması ve özellikle mürsel gibi bazı kavramlar üzerindeki ihtilafların ilk dönemlerden itibaren farklı boyutlarıyla tartışılmasına nazaran son sözün söylenememesi yukarıdaki gibi bir eleştiriyi geçersiz kılmaktadır. Zaten konunun genelinde işlendiği cihette herkesçe kabul gören ortak bir mürsel tarifi mümkün gözükmemektedir. Hadis rivayetinde irsale neden ihtiyaç duyulduğu, râvîlerin hocalarını neden gizleme gereksinimi duydukları gibi konular hakkında İbnü's-Salah'ın herhangi bir açıklama yapmaması onun eserindeki bir nakısa olarak

³⁶ es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1: 193.

³⁷ İbnü's-Salah, *Muqaddime*, 54-55.

görülebilir. Zira ıstılahlaşma süreci ve mürsel rivayetlerin sıhhati hakkında söylenenlerin iyi anlaşılabilmesi için hadiste irsalin nedenlerinden bahsedilmesi gerektiği akla gelmektedir. Ancak eserin hadis ilimlerinin ana konularını işleyen bir yapıya sahip olmasından ötürü ıstılahlar açısından detay sayılabilecek meselelere girmediğini düşünmekteyiz.³⁸

Hadis literatüründe “sahabilerin hadisi dinledikleri kimsenin adını vermeden haberi doğrudan Resûlullah’a (sa) isnad etmeleri” şeklinde tarif edilen, sahabe mürselleri âlimlerin çoğunluğuna göre makbul kabul edilmektedir. Öte yandan yukarıda da ifade edildiği gibi, İsfârâyînî ve İbnü’l-Esîr gibi bazı ilim adamları, sahabenin de tâbiûndan hadis nakledebilme ihtimallerinden dolayı, sahabe mürselinin kabul ve red açısından diğer mürsellerden herhangi bir farkı olmadığını, dolayısıyla hüccet olamayacaklarını söylemektedirler. Ancak bu görüş şâz kalmıştır. Zira sahabenin tâbiûndan dinleyip de doğrudan Resûlullah’a (sa) nispet ettikleri herhangi bir rivayet neredeyse yoktur. Bu nedenle sahabenin Resûlullah’tan (sa) naklii adaletleri üzerindeki ittifak gereği makbul addedilmektedir. Mürselin bu kısmının hüccet olmasıyla ilgili genel kabule ilaveten bazı ilim adamlarının herhangi bir nesil kaydı koymaksızın Resûlullah’a nispet edilen her haber için mürsel ve bunların hepsinin hüccet olduğunu söylemeleri hoş karşılanmayacak rahat bir tavidir. Zira hangi tabakadan olursa olsun bir kişinin “Resûlullah şöyle dedi” ifadesi hüccet kabul edilirse, nasların kaynaklarını tespitte lüzumu inkâr edilemez isnad müessesesinin hiçbir değeri kalmayacaktır. Bu tehlikenin farkında olan bazı Hanefî ve Maliki usulcüler bunu sahabe, tâbiûn ve tebeu’t-tâbiînle sınırlandırmışlardır.³⁹ Mürsel konusunda muhaddisler ve fukahanın görüş farklılıklarının, bakış açılarındaki farklılıktan kaynaklandığı aşikârdır. Bu çerçevede muhaddisler, hadis usulü kuralları gereğince senedinde kopukluk bulunan her rivayetin Resûlullah’a nispetinin reddi kaidesini işleterek mürsel rivayetleri kabul etmezken, fukaha diğer karineleri de göz önünde

³⁸ Mürsel ve sebepleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. el-Alâî, *Câmi’ü’l-ta’hsîl*, 23-33; Polat, *Mürsel Hadisler*, 63-67.

³⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Cessâs, *Uşûlü’l-fıkh el-müsemma el-Fuşûl fi’l-uşûl* (İstanbul: Mektebetü’l-İrşâd, 1415/1994), 308; es-Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, 1: 156.

bulundurarak rivayetten çıkarılacak hükmün manen Resûlullah'a (sa) aidiyetini göz önünde bulundurmuşlardır.⁴⁰

İbnü's-Salâh sonrası eserlere göz attığımızda Nevevî, İbn Dakîkul'îd (ö. 702/1302), Ca'berî (ö. 732/1332), İbn Cemâa (ö. 733/1333), Tîbî (ö. 743/1343), Zehebî (ö. 748/1348), Zerkeşî (ö. 794/1392), Ebnâsî (ö. 802/1399), İbnü'l-Mülakkın (ö. 804/1401), Bulkinî (ö. 805/1403), Irâkî (ö. 806/1404), Bukaî ve Suyûtî'nin (ö. 911/1505) mürsel konusunda genel olarak onun izinden gittiklerini görmekteyiz.⁴¹ İbnü's-Salâh sonrası usul eserlerinin, mürsel kavramı çerçevesinde İbnü's-Salâh'ın değinmediği birtakım meseleleri vuzuha kavuşturdukları tabi ki yadsınamaz. Ancak kavram hakkında zikredilen ve tartışılan konuların omurgasını İbnü's-Salâh'ın nakil ve görüşleri oluşturmaktadır. Mürsel kavramı bağlamında Nevevî, İbn Cemâa, Tîbî'nin, ehli hadisten gelen "tâbiûnun 'قال رسول الله' diyerek nakilde bulunması" tanımına sadece kavrl değil fiil ve takrirlerini de eklemeleri bir katkı olarak zikredilebilir. Zira tâbiûnun doğrudan "قال رسول الله" diyerek nakletmesi şeklindeki bir tarifegradını cami, ağyarını mani bir tanım olmamakla eleştirilebilir. O yüzden yukarıda zikri geçen âlimlerin bu eksikliği düzeltmek üzere tanıma fiil ve takriri ekledikleri görülmektedir.⁴² Öte yandan İbn Hacer "قال رسول الله" ifadesinin

⁴⁰ Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân el-Hanbelî İbn Receb, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, nşr. Hemmâm Abdurrahîm Saîd, ed. Hemmâm Abdurrahîm Saîd (Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1407/1987), 1: 188.

⁴¹ Ebü Zekeriyâ Yahyâ en-Nevevî, *et-Taqrîb ve't-teysîr li-ma'rifeti süneni beşîri'n-nezîr fi usûli'l-hadîs*, nşr. Muhammed Osman Haşt, ed. Muhammed Osman Haşt (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1985), 34-35; Ebü Abdillâh Bedreddîn Muhammed İbn Cemâ'a, *el-Menhelü'r-revî fi muhtaşar'ulümi'l-hadîsi'n-nebevî*, nşr. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan (Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1406/1986), 42-46; Ebü Muhammed Şerefüddîn Hüseyin et-Tîbî - Ebü Âsım eş-Şevâmî'l-Eserî, *el-Hulâsa fi ma'rifeti'l-hadîs*, nşr. Ebü Âsım eş-Şevâmî'l-Eserî (Kahire: el-Mektebü'l-İslâmîyye li'n-Neşr ve't-Tevzî, 1430/2009), 72-74; ez-Zerkeşî, *en-Nüket*, 1: 439-517; Burhânüddin el-Ebnâsî, *eş-Şeze'l-feyyâh min 'Ulûmi İbnü's-Şalâh*, nşr. Salâh Fethû Helel (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1998), 1: 147-157; Ebu Hafı Sirâceddin Ömer b. Ali b. Ahmed İbnü'l-Mülakkın, *el-Mukni' fi 'ilmi'l-hadîs*, nşr. Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey' (Suud: Dârü'l-Fevvâz li'n-Neşr, 1413/1992), 1: 129-141; Ebü Hafı Sirâceddin Ömer el-Bulkînî, *Mehâsinü'l-işlâh fi ta'dmîni Kitâbi İbnü's-Şalâh*, nşr. Aîşe Abdurrahman (Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 1409/1989), 202-213; Ebü'l-Fazl Zeynüddin Abdurrahîm el-İrâkî, *et-Taqrîd ve'l-îdâh şerhu muka'ddimeti İbnü's-Şalâh*, nşr. Abdulhumejd Hendavî (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1432/2011), 64-71; es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1: 214-231.

⁴² en-Nevevî, *et-Taqrîb ve't-teysîr*, 34; İbn Cemâ'a, *el-Menhelü'r-revî*, 42; et-Tîbî - eş-Şevâmî'l-Eserî, *el-Hulâsa*, 72.

hasretmek için kullanılmadığını, dolayısıyla onun Resûlullah'tan (sa) gelen bütün haberleri kapsayıcı yönü bulunduğunu söylemektedir.⁴³ Bu düşünceden hareketle İbnü's-Salâh'ın açıkça söylememekle birlikte İbn Hacer'in zikrettiği şekliyle düşünerek tanıma fiil ve takriri ekleme ihtiyacı duymadığını söylememiz mümkündür.

İbnü's-Salâh mürselliği konusunda ihtilaf bulunan bazı rivayet çeşitleri başlığı altında, tâbiûna gelene kadar, herhangi bir silsilede kopukluk bulunan rivayetlere Hâkim'in mürsel adı vermediğini söylemektedir. Ancak Irâki İbnü's-Salah'ın "tâbiûna gelene kadar" ifadesini güzel bulmamaktadır. Zira rivayette, tâbiûn râvîsi düşerse de mürsel olmaz. Dolayısıyla Irâki, İbnü's-Salâh'ın söz konusu ifade yerine "sahabeye gelene kadar" ifadesini kullanması gerektiğini söyleyerek eleştirmektedir.⁴⁴ Ancak kanaatimizce Hâkim ve İbnü's-Salâh bu ifadeyi tâbiûndan daha alt tabakalardaki herhangi bir râvînin "Resûlullah şöyle buyurdu" şeklinde hadisi irsal etmesini kastetmektedirler. Burada kullanılan irsal, Irakî'nin düşündüğü gibi tâbiûndan önceki herhangi bir kopukluk anlamının aksine rivayeti nakleden kişinin doğrudan Resûlullah'tan nakli şeklinde bir manayı ihtiva etmektedir. Irakî itirazını ehli hadis nazarındaki irsal manasına istinaden vermektedir. Ancak İbnü's-Salâh'ın konunun akabinde:

"Fıkıh ve fıkıh usulünde hepsine mürsel denilir. Ehli hadisten Ebubekir Hatib (el-Bagdâdî) de aynı görüşe gitmiştir. Ancak onun 'tâbiûnun Nebî'den diyerek nakli çoğunlukla mürsel diye isimlendirilir. Tebeu't-tâbiûn'ın böyle nakilleri çoğunlukla mu'dal diye isimlendirilir."

şeklindeki açıklamalarından da anlaşıldığı üzere, onun kastettiği mana hangi tabakadan olursa olsun râvînin hadisi doğrudan Resûlullah'a nispet etmesidir. Kanaatimizce Irakî mürselin ıstılahi anlamını düşünerek eleştirdiği için kendi zaviyesinden haklı gibi görünse de İbnü's-Salâh'ı eleştirmesini gerektirecek bir durum söz konusu değildir.

Öte yandan İbnü's-Salâh mürsel konusunun girişinde mürseli meşhur tanıma göre tâbiûn arasında herhangi bir ayırım olmaksızın, tâbiûndan herhangi birinin (قال رسول الله) demesi şeklinde tarif etmekle birlikte, sadece büyük tâbiûndan gelen böyle rivayetlerin mürsel olduğunda ihtilaf bulunmadığını söylemektedir. Bu sayede

⁴³ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbnü's-Salâh*, nşr. Rebî b. Hâdî Umeyr, ed. Rebî b. Hâdî Umeyr (Riyad: Dârü'r-Râye, 1417/1996), 1: 88.

⁴⁴ el-İrâkî, *et-Taқыid*, 64.

İbnü's-Salâh, büyük tâbiûnun dışındakilerden gelen rivayetlerin mürselliği hususunda tartışma bulunduğunu vurgulamaktadır.⁴⁵ Ayrıca konunun devamında mürselliği ihtilafı üç çeşitten bahsetmektedir. Bunlar mürsel tartışmalarının merkezindeki rivayet çeşitleridir. Birincisi tâbiûndan sonraki tabakalardan herhangi birinin rivayeti doğrudan Resûlullah'tan (sa) nakletmesidir. İkincisi tâbiûnun küçüklerinin hadisi doğrudan Resûlullah'a (sa) nispet ederek nakletmeleridir ki - bu rivayetler hakkında kendisi mürsel tanımını kabul etmektedir - bazı âlimler küçük tâbiûndan naklolan bu gibi rivayetlere mürsel yerine munkatı^c denilmesi gerektiğini söylemektedirler. Zira tâbiûnun küçükleri, sahabeden sadece birkaç kişiyle karşılaşmışlardır. Dolayısıyla onlar işittiklerinin önemli kısmını sahabeden değil, tâbiûnun büyüklerinden dinledikleri için irsal ederek aktardıkları rivayetlerin önemli bir kısmında iki râvî düşmüş olmalıdır. İşte bu nedenle âlimlerin bir kısmı tâbiûnun küçüklerinden gelen bütün mürsellere temkinli yaklaşmaktadırlar. Üçüncüsü (عن رجل) gibi müphem lafızlarla nakledilen rivayetlerdir ki bunlar Hâkim'e göre mürsel değil, munkatı^cdırlar. Bazı muteber fıkıh usulü kitaplarında isnaddaki bütün kopuklukları ifade için kullanıldığı gibi, bunlar için de mürsel kavramı kullanılmaktadır.⁴⁶

İbnü's-Salâh Sonrası Mürsel Hadis

İbn Kesir ise "İbn Hâcib'in *Muhtasar fi usulî'l-fıkıh* adlı eserinde ifade ettiği gibi bana göre de mürsel, sahabenin dışındakilerin (قال رسول الله) demeleridir"⁴⁷ şeklinde bir açıklama ile ehli hadisten farklı düşündüğünü göstermektedir. Moğoltay b. Kılıç ise İbnü's-Salâh'ın tâbiûnun küçüklerinin sahabeden çok kişiyle görüştüğü iddiası⁴⁸ ve hadis usulü âlimi olması hasebiyle hadis otoritelerinde örnek bulunmasına rağmen fıkıh usulü eserlerinden örnek vermesini yanlış bulmaktadır.⁴⁹ Ayrıca Şafî'nin Sâid b. Müseyyeb'in -müsned asılları olan- mürsellerini kabul ettiğini nakletmesinin de gereksiz olduğunu düşünmektedir.⁵⁰

⁴⁵ İbnü's-Salâh, *Muqaddime*, 51.

⁴⁶ İbnü's-Salâh, *Muqaddime*, 52-53.

⁴⁷ Ebü'l-Fidâ İmamüddin İsmâil b. Ömer İbn Kesir, *el-Bâ'isü'l-ḥaşiş şerhu İhtîşârî 'Ulûmi'l-ḥadîs*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, 1417/1996), 1: 145.

⁴⁸ Ebü Abdillâh Alâüddin Moğoltay b. Kılıç, *İslâhu İbni's-Salâh*, nşr. Nâsır Abdülaziz Ferec Ahmed (Riyad: Dârü Edvâ'î's-Selef, 1428/2007), 2: 190-195.

⁴⁹ Moğoltay b. Kılıç, *İslâh*, 2: 201-202.

⁵⁰ Moğoltay b. Kılıç, *İslâh*, 2: 203-205.

Zehebî incelendiğinde mürsel tanımı ve hücciyeti hakkında söylenenlerin dışında, mürselleriyle tanınan bazı kişilerden ve râvî merkezli kabul veya reddedilen mürsellerden bahsettiği müşahede edilmektedir.⁵¹ İbn Cemâa, Şafîî'nin diğer mürselleri kabul etmemesine rağmen Sâid b. Müseyyeb'in mürsellerini kabul etmesine yönelik Hatib'in önemli bir yorumunu aktarmaktadır. Bu çerçevede Şafîî'nin, Sâid b. Müseyyeb'in mürsel rivayetlerinin müsned formları tespit edildiği için, onun mürsellerini kabul ettiği şeklindeki yoruma katılmayan İbn Cemâa'nın nakli doğrultusunda, Hatib'e göre Sâid b. Müseyyeb'in büyük tâbiûnun büyük fakihlerinden oluşu gibi bazı saiklerle mürselleri Şafîî tarafından hüccet kabul edilmiştir. Zira Sâid b. Müseyyeb'in müsned asılları bulunmayan mürsel rivayetlerinin varlığı ilk iddianın doğru olmadığını göstergesidir.⁵² Zerkeşî'nin irsal (râvînin haberi doğrudan Resûlullah'a (sa) isnad etmek) konusundaki sınıflandırması önemlidir. Ona göre tâbiûnun irsaline "mürsel", tebeu't-tâbiûnin irsaline "munkatı^c", sonrakilerin irsaline ise "mu'dal" adı verilir.⁵³

Osmanlı dönemi ulemasından Kâfiyecî'nin mürsele dair görüşlerinin Hanefî olması itibariyle ehli hadisten farklı olduğu görülmektedir. Bu çerçevede mürseli mutlak kopukluk manasında kullanmakla birlikte, ilk üç asrın mürsellerini hüccet kabul etmektedir. Hatta mürselin hüccetliği fikrini bir adım daha öteye götürünlere katılmaktadır. Bu çerçevede mürselin müsnedden sıhhat açısından daha kavi olduğunu delillendirme babında Hasan-ı Basrî'nin "haddesenî diyorsam o rivayeti sadece naklettiğim kişiden duymuşumdur. Ancak "قال رسول الله" diyorsam, onu yetmiş ya da daha fazla kişiden işitmişimdir" sözünü nakletmektedir. Bununla birlikte İbn Sirin'in "biz fitne ortaya çıkana dek müsned nakilde bulunmazdık" ifadesi ve Taberî'nin mürsel rivayetlerinin icmâen kabul edildiği iddiası bir arada değerlendirildiğinde tâbiûn döneminde önemli bir kesimin hadisleri mürselen rivayet ettikleri inkâr edilemez bir gerçektir. Hatta bu konuda Hatib el-Bagdâdî'nin naklettiği üzere bazıları muttasıl ve mürsel rivayetlerin hükmü konusunda ihtilaf olsaydı selef bu beyan edeceğine ilk dönemdeki büyük hadis otoritelerinin de hadiste irsal yapmayacaklarını iddia etmektedirler.⁵⁴ Bu doğrultuda Şafîî öncesinde

⁵¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehebî, *el-Mûkâda fi 'ilmi muşâlahi-hadîs*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, ed. Abdülfettâh Ebû Gudde (Haleb: Mektebetü'l-Matbû'atü'l-İslâmiyye, 1405/1985), 38-40.

⁵² İbn Cemâa, *el-Menhelü'r-revî*, 42.

⁵³ ez-Zerkeşî, *en-Nüket*, 1: 449.

⁵⁴ el-Hatîb el-Bagdâdî, *el-Kifâye*, 2: 447.

ehl-i hadisin ve herhangi bir zaman kaydı olmaksızın ehl-i reyin, mürseli delil kabul edişinin temelini sağlam çerçeveye oturttuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yine bu çerçevede ehl-i reye göre aslanan zahîrî inkıta' değildir. Zira zahiren muttasıl olan herhangi bir haberi vahid, aralarında cem imkânı bulunmayan mütevatir herhangi bir nasla teârüz ederse her ne kadar zahiren muttasıl olsa da manen inkıta'ya uğradığı için onunla amel edilmez. Ancak diğer taraftan ilk üç nesil içerisinde sikalardan rivayetiyle maruf güvenilir bir râvî, herhangi bir nasla çelişerek şâzz duruma düşmüyorsa zahiren mürsel (munkatı^o) olsa da manen muttasıl kabul edilir. Dolayısıyla böyle bir haber hüccet değeri taşımaktadır.⁵⁵

Sehâvî'nin diğer âlimlerden farklı bir noktadan İbnü's-Salâh'ı eleştirdiğini görmekteyiz. Ona göre, İbnü's-Salâh büyük ve küçük tâbiûnun desteklenmiş (المعتضد) mürsellersi konusunda herhangi bir tafsile gitmeksizin meseleyi mutlak bırakmıştır. Nevevî de mürselin mutlaklığı hususunda İbnü's-Salâh'ı aynen takip etmektedir.⁵⁶ Hatib el-Bağdadi, Sâid b. Müseyyeb'in Mürsellersi başlığı altında Şafiî'nin Sâid b. Müseyyeb ve diğer bazı tâbiûnun mürsellersini kabulünden bahsetmekle birlikte mürselin tek başına hüküm isbatı için kullanılamayacağına işaret etmektedir.⁵⁷ Ayrıca Sehâvî'nin naklettiğine göre bazı âlimler sahabe ameli, muasırların uygulamaları veya muteber kıyasın desteklediği mürsel rivayetleri de makbul kategorisine koymaktadırlar.⁵⁸ Maverdi, Şafiî'nin kavli cedidinde eğer başka bir delil mevcut değilse mürsel rivayetleri kabul ettiğini söylemektedir. Nitekim yukarıda aktardığımız üzere bu konuda Ebu Davûd da aynı kanaattedir. Sem^oânî (ö.618/1221) ise bu iddiaya, Irak, Horasan âlimlerinin genel kabulüyle Şafiî'nin mürsel rivayetleri hüccet kabul etmediğini söyleyerek itiraz etmektedir.⁵⁹ İstilahların birbirlerine benzerlikleri konusu ele alındığında tedlîs, irsal ve irsal-i hafinin arasında ciddi benzerliklerin var olduğu müşahede edilmektedir. Hatta fıkıh usulcülerine göre aralarında sonuç olarak bir fark yoktur. Zira İbnü'l-Kattân'ın *Beyânü'l-vehm ve îham* adlı eserinde aktardığı üzere usulcülere göre tedlîs: "Râvînin, rivayeti duymadığı kişiden irsal etmesidir." Buna göre tedlîs ile irsal

⁵⁵ Muhammed Muhyiddin el-Kâfiyeci, *el-Muhtaşar fi 'ilmi'l-eser*, nşr. Ali Zevin (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1407/1986), 172-173.

⁵⁶ es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1: 163.

⁵⁷ el-Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 2: 473 وَالرَّجِيحُ بِالْمُرْسَلِ صَحِيحٌ , وَإِنْ كَانَ لَا يُجُوزُ أَنْ يُحْتَجَّ بِهِ عَلَى اثْبَاتِ الْحُكْمِ .

⁵⁸ es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1: 166.

⁵⁹ es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1: 166.

arasındaki fark tedlîste râvînin hadis işittiği hocasından işitmediği bir hadisi işitmiş vehmettirerek nakletmesiyken, irsalde ise râvînin işitmediği bir hocadan rivayeti nakletmesidir.⁶⁰ İbnü's-Salah da usulcülerin tarifini hikâye etmektedir. Ayrıca Hatîb el-Bağdâdî'nin de belirttiği üzere usule göre munkatı ve mu'dalin mürsel diye isimlendirildiği maruftur.⁶¹⁶²

SONUÇ

Çalışmada görüldüğü üzere mürsel hadis kavramı üzerindeki tartışmalar Şâfiî'nin kurduğu isnad merkezli usul anlayışından sonra ortaya çıkmaktadır. Hadis usulünün de temellerini oluşturan bu bakış açısını takip eden Hâkim en-Nîsâbûrî ve Hatîb el-Bağdâdî hadis usulünün ilk mürsel hadis tanımlarını ortaya koymuşlardır.

İbnü's-Salah seleflerinin tanımlarını derleyerek hadis usulünün genel kabulü olan bir tarif zikretmektedir. Bununla birlikte selefi Hatîb el-Bağdâdî'nin ortaya koyduğu nispeten objektif tavrı takip ederek mürsel konusu hakkında hadisçilerin görüşünün yanında -yukarıda zikredildiği üzere- metin merkezli usul anlayışının da kendi penceresinden doğruluklarını ortaya koyan delilleri bulunduğuna işaret etmektedir.

Öte yandan İbnü's-Salâh'ın bir muhaddis olarak tarihi süreç içerisinde mürsel kavramına verilen manalara da temas edip mürsel kavramının tarifini derlemesi ve kendisinden sonraki âlimlerin bazı katkılarıyla birlikte söz konusu tanımı kabul etmeleri onun hadis usulünün gelişimindeki mühim rolünü göstermektedir.

⁶⁰ İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, 5: 93.

⁶¹ el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 1: 96; es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1: 154.

⁶² el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 2002, 1:96; es-Sehâvî, *Fethu'l-mugîs*, 1:154.

KAYNAKÇA

- Akgün, Hüseyin. *Mağribli Muhaddis İbnü'l-Kattân'ın Hadis Anlayışı*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2014.
- Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-. *Câmi'ü't-tahsîl fî ahkâmî'l-merâsîl*. Nşr. Hamdi Abdülmecid es-Selefi. y.y.: Mektebetü'n-Nahdiyyeyü'l-°Arabiyye, 1406/1986.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed el-Hatîb el-. *el-Kifâye fî ma'rifeti usûli 'ilmi'r-rivâye*. Nşr. Ebû İshak İbrâhim b. Mustafa Al-i Bahbah Dimyâtî. 2 Cilt. Semennûd: Mektebetü İbn °Abbâs, 1423/2002.
- Bulkînî, Ebû Hafis Sirâcüddîn Ömer el-. *Mehâsinü'l-ıstulâh fî tadmîni Kitâbi İbni's-Salâh*. Nşr. Aişe Abdurrahman. Kahire: Dârü'l-Me°arif, 1409/1989.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-. *Uşûlü'l-fıkıh el-müsemnâ el-Fuşûl fî'l-uşûl*. 4 Cilt. İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 1415/1994.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî ed-. *el-İlzâmât ve't-Tettebbu°*. Nşr. Ebu Abdurrahman Mukbil b. Hâdi el-Vadii°. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-°İlmiyye, 1405/1985.
- Ebnâsî, Burhânüddin el-. *eş-Şeze'l-feyyâh min °Ulûmi İbni's-Salâh*. Nşr. Salâh Fethî Helel. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1998.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el- Eş°as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Risâletü Ebî Dâvûd ilâ ehli Mekke fî vasfi Sünenihî*. Nşr. Muhammed es-SabbâğEd. Muhammed es-Sabbâğ. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1401/1981.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf. *et-Tenhîd limâ fî'l-Muvatta° mine'l-me°ânî*. Nşr. Mustafa b. Ahmed el-°Ulvi°. 24 Cilt. Mağrib: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1387-1412/1967-1992.
- İbn Cemâ°a, Ebû Abdillâh Bedreddîn Muhammed. *el-Menhelü'r-revî fî muhtaşar °ulûmi'l-°adîsî'n-nebevî*. Nşr. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan. Dımaşq: Dârü'l-Fikr, 1406/1986.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî. *Kitâbü'l-Merâsîl*. Nşr. Şükrullah b. Ni°metullah el-Kücânî. Beyrut: Mü°essesetü'r-Risâle, 1419/1998.

- İbn Hacer el-^oAskalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed. *en-Nüket alâ Kitâbi İbni's-Salâh*. Nşr. Rebî^o b. Hâdî ^oUmeyrEd. Rebî' b. Hâdî Umeyr. 2 Cilt. Riyad: Dârü'r-Râye, 1417/1996.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmamüddin İsmâil b. Ömer. *el-Bâ^oisü'l-^ohasîs şerhu İhtîşâri 'Ulûmi'l-hadîs*. Nşr. Ahmed Muhammed Şakir. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Me^oârif, 1417/1996.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânü'l-^oArab*. 15 Cilt. Beyrut: Dârü Sadr, 1414/1993.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân el-Hanbelî. *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*. Nşr. Hemmâm Abdurrahîm SaîdEd. Hemmâm Abdurrahîm Saîd. 2 Cilt. Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1407/1987.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân. *Muhtaşarü'l-Müntehâ's-suâl ve'l-emel fi 'ilmeyi'l-uşûl ve'l-cedel*. Nşr. Nezir Hammad. Cezayir: Daru İbn Hazm, 1427/2006.
- İbnü'l-Kattân, Ali el-Humeyrî el-Fâsî. *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâm fi Kitâbi'l-Ahkâm*. Nşr. Hüseyin Âyet Saîd. 6 Cilt. Riyad: Dârü Taybe, 1417/1996.
- İbnü'l-Medînî, Ebü'l-Hasen Ali. *el-İlel*. Nşr. Muhammed Mustafa el-A^ozamî. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400/1980 (Araştırmada bu neşir esas alınmıştır).
- İbnü'l-Mülakkın, Ebu Hafs Sirâceddin Ömer b. Ali b. Ahmed. *el-Mukni^o fi 'ilmi'l-hadîs*. Nşr. Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey^o. 2 Cilt. Suud: Dârü'l-Fevvâz li'n-Neşr, 1413/1992.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân. *Muqaddimetü İbni's-Salâh*. Nşr. Nûruddin ^oItr. Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1406/1986.
- İrâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm el-. *et-Takyîd ve'l-îdâh şerhu muqaddimeti İbni's-Salâh*. Nşr. Abdulhumeyd Hendavî. Beyrut: el-Mektebetü'l-^oAsriyye, 1432/2011.
- Kâfiyecî, Muhammed Muhyiddin el-. *el-Muhtaşar fi 'ilmi'l-eşer*. Nşr. Ali Zevin. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1407/1986.
- Koçinkağ, Mansur. "İmam Şafî'nin Mürsel Hadis Anlayışı". *Journal of Intercultural and Religious Studies*. 7 (2014): 61-80.
- Köktaş, Yavuz. *Hadis Tarihi ve Usûlü*. Ankara: STS, 2017.

- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed el-. *Zaferü'l-emânî fî Muhtaşari'l-Cürânî*. Nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde. Beyrut: Mektebetü'l Matbu'ati'l-İslamiyye, 1416/1996.
- Moğoltay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn. *İşlâhu İbni's-Salâh*. Nşr. Nâsır Abdülaziz Ferec Ahmed. 2 Cilt. Riyad: Dâru Edvâ'îs-Selef, 1428/2007.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ en-. *et-Taqrîb ve't-teysîr li-ma'rifeti süneni beşîr'n-nezîr fî usûli'l-hadîs*. Nşr. Muhammed Osman Haşt Ed. Muhammed Osman Haşt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-°Arabî, 1405/1985.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ en-. *İrşâdü tullabi'l-hakâik ilâ ma'rifeti süneni hayri'l-halâik*. Nşr. Nureddin °İtr. Dımaşk: Dâru'l-Yemâme, 1413/1992.
- Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâkim en-. *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*. Nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-°İlmiyye, 1397/1977.
- Polat, Selahattin. *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1405/1985.
- Râmhürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen el-Fârisî er-. *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâî*. Nşr. Muhammed °Accâc el-Hatîb. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1404/1984.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed es-. *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-°Irâkî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-°İlmiyye, 1430/2009.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-. *Tedribü'r-râvî fî şerhi Taqrîbi'n-Nevevî*. Nşr. Bedî° Seyyid el-LihâmEd. Bedî° Seyyid el-Lihâm. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1426/2005.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed eş-. *el-Üm*. Nşr. Mahmûd Matracî. Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 1393/1973.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed eş-. *er-Risâle*. Nşr. Ahmed Muhammed ŞâkirEd. Ahmed Şâkir. Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1358/1940.
- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasan eş-. *el-Hucce 'alâ ehli'l-Medîne*. Nşr. Mehdî Hasen el-Geylânî. 4 Cilt. Beyrut, 1403/1983.

Tâhir el-Cezâirî, es-Sem°anî. *Tevcîhü'n-nazar ilâ uşûli'l-eser*. Nşr. Abdülfettâh Ebû GuddeEd. Abdülfettâh Ebû Gudde. 2 Cilt. Haleb: Mektebetü'l-Matbû°ati'l-İslâmiyye, 1416/1995.

Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin et- - Eserî, Ebû °Âsım eş-Şevâmi'l-. *el-Hulâşa fî ma°rifeti'l-hadîs*. Nşr. Ebû Âsım eş-Şevâmi'l-Eserî. Kahire: el-Mektebü'l-İslâmîyye li'n-Neşr ve't-Tevzî°, 1430/2009.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-. *el-Mûkîda fî °ilmi muştalâhi-hadîs*. Nşr. Abdülfettâh Ebû GuddeEd. Abdülfettâh Ebû Gudde. Haleb: Mektebetü'l-Matbû°ati'l-İslâmiyye, 1405/1985.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed ez-. *en-Nüket °ala Muqaddîmeti İbni's-Şalâh*. Nşr. Zeynülabidîn b. Muhammed. 3 Cilt. Riyad: Edvâü's-Selef, 1419/1998.